

CUNOSTINTE FOLOSITOARE

Seria C.

DIN LUMEA LARGĂ

SUB DIRECTIVA REDACTIONALA A D-LUI PROF. UNIVERSITAR
I. SIMIONESCU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ROMÂNII

DIN

UNGARIA

DE

IOAN GEORGESCU

Profesor la liceul din Constanța

Seria C.

CARTEA ROMÂNEASCĂ

No. 19.

ABONAȚI-VĂ

LA

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE”

Singura publicație de popularizare a științei este biblioteca „Cunoștințe Folositoare”, ce apare săptămânal, sub conducerea *D-lui I. Simionescu*, profesor universitar și membru al Academiei Române.

„Cartea Românească”, dând la lumină această bibliotecă scrisă pe înțelesul tuturor, a umplut un mare gol în publicistica noastră atât de lipsită, până la apariția bibliotecii „Cunoștințe Folositoare” de orice lucrări de popularizare a științei.

Fiecare din cele patru serii, în care apar „Cunoștințe Folositoare” cuprinde lucrări cu o anumită natură de cunoștințe, după cum se poate vedea din lista numerelor apărute:

Seria A. „Știința pentru toți”.

- No. 1. *Cum era omul primitiv* de *I. Simionescu* Cluj
- „ 2. *Viața omului primitiv* de *I. Simionescu*.
- „ 3. *Gazurile naturale* de *I. Simionescu*.
- „ 4. *Albinele* de *T. A. Bădărău*
- „ 5. *Diabetul, îngrășarea, gălbănirea* de *Dr. Căhănescu*.
- „ 6. *Raze vizibile și invizibile* de *C. V. Gheorghiu*.
- „ 7. *Viața microbilor* de *Dr. I. Gheorghiu*.
- „ 8. *Furnicile* de *T. A. Bădărău*.
- „ 9. *Viața plantelor* de *I. Simionescu*.
- „ 10-11. *Pasteur* de *C. Moțaș*.
- „ 12. *Soarele și luna* de *I. Simionescu*.
- „ 13. *Telefonia fără fir* de *Tr. Lalescu*
- „ 14. *Porumbelii Mesageri* de *V. Sadoveanu*.
- „ 15. *Planeta Marte* de *Ion Pașa*.
- „ 16. *Dela Omer la Einstein* de *General Sc. Pannaitescu*.
- „ 17. *Cum vedem* de *Dr. I. Glăvan*.
- „ 18. *Razele X.* de *Al. Cișman*.
- „ 19. *Omul dela Cucuteni* de *I. Simionescu*.
- „ 20. *Protozoarele* de *I. Leșci*.
- „ 21. *Fulgerul și trăsnetul* de *C. G. Brădețeanu*
- „ 22. *Nebuloasele gazoase* de *M. E. Heroveanu*

Seria C.

No. 19

**CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE
DIN LUMEA LARGA**

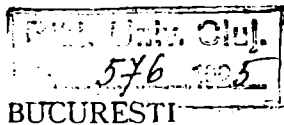
ROMÂNII DIN UNGARIA

DE

IOAN GEORGESCU

Profesor la Liceul din Constanța.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ” S. A.

222161

BCU Cluj / Central University Library Cluj

— *Alei ! surori ce-am utul,
Cât din ochi eu v'am perdut,
Mulle rele-am pătitit,
Mult amar am înghițit !
. . Să fii în lume de chin,
Să trdesc ca un străin
Și de viață să n'am parte
Și de ea să fii departe. . .*

Vasile Alecsandri.

Fratele răslet, doină populară.

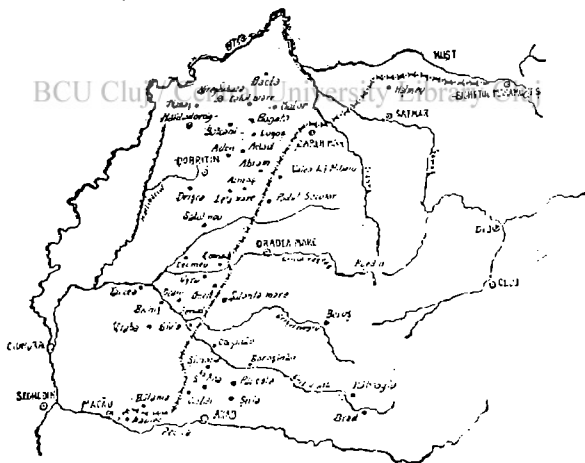
BCU Cluj / Central University Library Cluj

ROMÂNII DE PESTE HOTARE.

Privire generală.

Luând cârma țării, înainte cu vreo 30 de ani, un fost președinte al consiliului de miniștri român, constată în discursul-program, rostit la Iași, că situația României, sub raport etnografic, și, în parte, chiar politic, este cât se poate de favorabilă, fiind înconjurată, din toate părțile, numai de conaționali.

Atunci, când majoritatea covârșitoare a neamului nostru, adică cele două milioane de români din Basarabia, jumătatea de milion de frați din Bucovina și cele aproape patru milioane de români din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, încă nu se umbrise sub mândrul tricolor românesc, constatarea ministrului-președinte era un adevăr din cele mai tragice.

Odată cu întregirea noastră națională a dispărut, în cea mai mare parte, această tragedie seculară a românismului. Astăzi, s'au strâns, în cuprinsul acelorasi hotare politice, mai mulți români decât ori și când în trecutul lor bimilenar, cu gândul măreț de a duce o viață mai demnă decât cea din trecutul atât de nenorocit, și mai folositoare pentru ei și pentru întreaga omenire.

O examinare conștiințioasă și amănunțită dovedește că, situația de acum trei decenii a statului român există și astăzi, în proporții reduse, firește, de întregirea sa națională; e favorabilă pentru acest stat, apărut și acum de brâne puternice de connaționali, însă nefavorabilă, și mai tragică decât ori și când, pentru acești bieți connaționali ai noștri, de piepturile cărora se frâng toate loviturile furioase ale unor dușmani de rasă.

Nu mai departe decât în unul din numerile anterioare, ale acestei biblioteci de Cunoștinți folositoare, arată inimosul basarabean, domnul **V. Harea**, că, dincolo de Nistru, sunt peste 600.000 de Moldoveni, răspândiți până în părțile Ecaterinoslavului distanță de 150 kilometri, dincolo de Nipru chiar.

De frații noștri aromâni din Macedonia nu mai vorbim, fiindcă asupra lor avem o literatură din cele mai bogate, începând cu textele publicate pe vremuri de Obedenaru și călătoriile făcute de Dimitrie Bolintineanu și sfârșind cu temeinicele lucrări recente, datorite domnilor: Papahagi, Murnu, Weigand, V. Lazăr și alții. Dacă relativ la românii macedoneni suntem mai bine informați, aceasta se datorește, între altele, și marilor talente răsărite din viguroasa tulpină a acestor frați din munții Pindului și din plaiurile Albaniei.

Mai puțin documentați suntem privitor la românii din Serbia și Bulgaria. Pe cei din Serbia, și în particular pe cei din valea Timocului, i-au cercetat, puțin înainte de războiul balcanic, domniii Giuglea și Vâlsan, cari ne-au adus și un volum de poezii populare, culese dela acești români. În tim-

pul din urmă a mai descris o călătorie, făcută în alte vremuri, tot la acești români, domnul N. Bartzaria în „România văzută de departe“. — Pe cel 50.000 de Români dintre Vidin și Timoc, adică din colțul nord-vestic al Bulgariei, ni-i înfățișează admirabil domnul Emanoil Bucuța în lucrarea d-sale: „Românii dintre Vidin și Timoc“, împodobită cu ilustrații, hărți și foarte interesante documente istorice.

Mult mai puțin, aproape nimic, se știe privitor la românii din Ungaria, adică privitor la cele 250.000 de suiele românești risipite pe toată întinderea malului stâng al Tisei, dela gurile Someșului până la ale Crișurilor, dar mai ales în sectorul Careii mari — Calul mare (ungurește: Nagy-Kalló) și Nireghihaza (ung. Nyiregháza) de o parte, și iarăși Careii mari — Abram (ung. Nyirabram) — Leta mare (ung. Nagy-Léta) — Pocciu (ung. Pocsaj) — Săcalul Crișului (ung. Körös-szakál) și Comad (ung. Komád), de altă parte. (Vezi harta alăturată).

Cu scopul de a întregi cu ceva, cât de puțin, cunoștințele atât de defectoase privitoare la acești frați de sânge și credință ai noștri și a provoca, eventual, alte lucrări cu mult mai de seamă datorite unor cercetători mai competenți decât mine, public această scriere.

ROMÂNII DIN UNGARIA.

Teren, ape, climă.

Apele mai însemnate din sectorul amintit mai înainte sunt următoarele :

Întâi e valea Nirajului. Precum spune și numele ei unguresc (nyirség—mlaștini, mocirle, bălți), această vale este mai mult numai un șir de bălți decât un râu cu adevărată curgere. De aici și denumirile, atât de numeroase în partea aceasta, a localităților cu componentul „Nyir“ (baltă) înainte : Nyir-ábiam, Nyir-bogat ș. a.

În apropiere de Dobrițin (Debrecen), aparținând chiar acestei comune, se află lacul și pusta numită Hortobágy.

Alte văi și pâraie ca, de exemplu, cea care desparte Viștișul de Leta mare, abia merită acest nume, fiind partea cea mai mare a anului cu desăvârșire lipsite de apă. Numai când se topește zăpada, primăvara, sau când vin ploii torențiale vara, au ape și curs regulat.

Râul cel mai însemnat al regiunii este însă Barcăul cu afluentul său Ieriul. Numele acestui râu este greșit scris în cele mai multe cărți de geografie românesacă, spunându-i-se Beretău după ungureșcul Berettyó. Poporul român, singurul chemat a da nume potrivite râurilor și localităților ce cunoaște, n'a știut și nu știe decât de Barcău.

La miazăzi, apoi, sunt Crișurile care, împreunându-se toate trei la Ghioma (Gyoma) și, inundând imense teritorii, între comunele Comad și Cecmei, formează așa numita „Câmpie norioasă“ (ungurește : sár-rét).

Terenul e puțin accidentat. Câteva coline mici în împrejurimile Drișcăi (Derecske) și în alte câteva părți, și atâta tot.

Solul e însă foarte fertil. Numai humus negru și roditor. E atât de bun acest pământ, încât țărani din partea locului spun că el s'ar putea întrebuința chiar ca îngrășământ pentru alte locuri mai puțin roditoare.

Sunt și câteva locuri sterpe, mai cu seamă dealurile Ieriului. Acestea sunt acoperite de praf de natriu care nu lasă să intre apa, nici să se înfișă rădăcinile plantelor în pământ. De aceea rămân albe și lipsite de orice verdeață și vieață.

Ca să se vadă cât e de mănos pământul acesta, ajunge să spunem că spicul grâului cuperinde 25—30 de boabe. Nu, e deci, prea exagerat aici cântecul secerătorilor care zice că spicul dă copul, snopul banița și crucea găteata....

Dela Drișca până la Valea lui Mihai e un pământ nisipos, foarte bun și acesta.

Dealungul acestor căi naturale, care sunt râurile și văile amintite mai înainte, vom cutreera această regiune interesantă, dar încă prea puțin cunoscută, pornind câte odată dela noi de acasă pentru a ajunge până la granița expansiunii noastre etnice.

Pe valea Ieriului.

Ieriul nu e nici râu, nici canal, nici baltă, ci o amestecătură din toate acestea. Nu numai țărnișurile, dar și albia lui e plină de plante de apă. In deosebi crește multă trestie și papură cu frunzele lungi și ascuțite ca săbiile. Nenumărate păsări de baltă își fac cuibul în tufișurile acestor plante.

Cum nu era regulat, Ieriul inundă, făcând pagube mari. Așa s'a întâmplat în anii ploioși 1879, 1880 și 1881. Aceste inundații repetate au determinat pe locuitorii acestei regiuni să reglementeze cursul Ieriului dela Poceiu până la Podul Secuilor (Székely-híd). In acest scop au cheltuit suma de 140.000 florini, adică de două ori atâția lei, bani mulți în timpul acela.

Și nu e mirare că revărsările Ieriului sunt atât de dese. Plantele de apă amintite sunt atât de multe în acest râu încât îi împiedică cursul cu desăvârșire. Mai cu seamă dela Sălaci, plasa Valea lui Mihai, în jos, Ieriul curge numai iarna, după ce s'a tăiat trestia. Vara, când vegetația e abundentă, el pare că stă pe loc. Abia pe la poduri dacă se mai zărește puțină mișcare. Incolo râul pare o apă stătătoare ca și balta.

Ajută mult inundațiile și morile, precum și pescăriile numeroase, instalate dealungul acestui râu.

Ieriul, pe cât e de bogat în păsări sălbatice: rațe, găște, găinuși, cocostârci ș. a., pe atât e de bogat și în pești: crapi, știuci, mreie, scobai, și mai ales țipari.

Oamenii din partea locului îngrădesc râul din mal în mal ca să poată prinde pești. La mijlocul îngrădirii lasă însă o gaură în care așează coșul, făcut și el tot din nuiele, în formă de trompetă, cu gâtul subțire, așa încât peștele poate să intre, dar nu poate să mai iasă. O ușiță specială îi împiedică ieșirea.)

Dela Marghita până la Feleghihaza, între Ieriu și între Barcău, se înalță coline cu podgorii din cele mai vestite. Vinul cel mai renumit în această regiune, acum pentru vecie a noastră, este „bocatorul“, apoi urmează „ardeleanul“ adică vinul din Ardeal, rislingul de pe valea Rîului, cel de Burgundia ș. a.

Dintre specialitățile de struguri, proprii acestui ținut, remarcăm : cadarca cea cu boabe mici, negre și dulci ca mursa, apoi porcinel. Sunt cunoscutе însă și ceasla roșcată, țâța caprei, murginii verzui, străvezii în lumină și oporul negru, catifelat de brumă.

Podgoriile acestea au fost și sunt căutate din mari depărtări.

Astăzi ele au mulți mosafiri din Cehoslovacia.

În vremea stăpânirii ungurești, negustorii („civii“) din Dobrițin, baricadau cu desăvârșire șoseaua națională dela Leta mare prin carele lor de transport.

Filoxera, ivită și în aceste părți prin 1879, a distrus cu totul mândrele podgorii de pe vremuri.

Acolo, unde odinioară răsunau cântecele de veselie ale culegătorilor de vie, astăzi se întind lanuri bogate de grâu sau de popușciu. Dacă nu s'au făcut plantațiuni noi de viță de vie americană, dovedită cu mult mai rezistentă.

In Țara vinului.

Una din cele mai puternice comune în această regiune e, fără îndoială. Leta mare cu peste 7000 de locuitori, dintre cari mai bine de jumătate

sunt români sau mai bine zis „greco-catolici“, fiindcă aici, între acești creștini cu frica lui Dumnezeu, confesiunea religioasă a ajuns să țină loc de naționalitate. La întrebarea: „Ce ești tu?“, vei primi nu odată ciudatul răspuns: „Eu sunt greco-catolic“. Și aici greco-catolicii sunt destul de numeroși și de bine organizați. Ei au două biserici mari, încăpătoare, cu câte două case parohiale și alte două școli primare; în biserica românească cea mare încăp chiar peste 2.000 de credincioși. Dar nu aceasta e importanța comunei, precum nu e nici fabrica de tutun sau curtea bocrului Marjai de pe vremuri, ci, pentru noi, este mormântul neuitatului **Justin Popfii**. Ca profesor de religie și de limba română mai întâiu la liceul călugărilor premonstratensi din Oradea, apoi ca redactor al celei dintâi reviste bisericești în aceste părți „**Amvonul**“ și autor al unor strălucite „**Cuvântări bisericești**“, precum și ca preot în această comună, el a dat un avânt național și religios sufletelor românești din regiunile amenințate, cum nu s'a mai pomenit până la el. Adevărat că broșura lui de „**Poesie și prosă**“, și mai ales publicațiile elevilor săi dela Oradea Mare, constituiți într'o societate de lectură-sub conducerea lui, anume „**Diorite (Zorile) Bihorului**“ și „**Versuinții (poetii) români**“, au fost luate în zeflema de „**Junimiștii**“ dela Iași. Nu e mai puțin adevărat însă că bune-rele, cum erau aceste scrieri și cuvântări, ele erau manifestațiunile spontane ale sufletului românesc, care se mișcă și cerea drept de viață. Chiar și străinii erau uneori vrăjiți de farmecul acestui mare cuvântător român. Astfel el a rostit cuvântarea comemorativă, dorită de Unguri, în amintirea „**înțeleptului patriei**“ Francisc Deák.

Centrul producțiunii viticole din această regiune este orașelul Diosig. În documente îl găsim încă dela începutul secolului al XIII-lea, având și o fortăreață arsă pe la 1310 de palatinul Copas. Conform statisticei ungare din 1900 acest orașel avea aproape 1.000 de case cu 5.681 locui-

tori, dintre cari români-ortodocși și greco-catolici — statistica nu arată decât 500.—deși în realitate ei trec de mie. Ca însemnătate istorică mai e de amintit aici că abilul diplomat franciscan, episcopul romano-catolic de Oradea-mare Martinuzzi a mijlocit pacea între Ungurii din Ardeal răsvrățiți împotriva Austriei și între împăratul Ferdinand I în sensul ca Ardealul să treacă sub stăpânirea lui. Pe teritoriul acestei comune se află și ruinele mănăstirii catolice renumită pe vremuri: „Egged“ sau „Egyed“.

Dar nu acestea fac însemnătatea acestei comune, ci cu totul altceva. Pe teritoriul ei de 12.790 iugăre, precum și pe hotarele comunelor vecine: Coli, Cadea, Ianca, Vaida, Sântimreu ș. a., se fac cele mai bune vinuri de pe valea Ieriului.

În 1870 s'a întemeiat aici și o școală de viticultură, la care după zece ani, în 1880, s'a mai adăugat una de pomicultură. Școala posedă un teren de 2.616 metri pătrați, unde se cultivă peste 60 de feluri de struguri.

Pe dealul din fața Diosîgului se află pivnițele podgorenilor într'o lungime de mai multe mi de metri. Depozitul de vin anual din aceste pivnițe variază între 7 și 10.000 Hectolitri.

În vârful dealului e „pivnița de sus“ cu „butea cea mare“, tot atât de vestită în partea locului ca și butea din Heidelberg pe valea Necarului. Acest vas conține 708 Hl. sau 1.240 vedre. Prețul lui eră, înainte vreme, 24.000 florini. Doagele-i sunt strânse de 25 cercuri mari de fier. Are și un ornament deosebit: figura, de mărime naturală, a sfântului Ieronim.

Câteva aspecte istorice, sociale și etnografice.

Aproape de Diosîg e comuna Coli (Koli), situată pe un vârf de deal. Această comună are o veche și vestită cetate, zidită pe o insulă, unde

astăzi nu crește decât trestie, papură și pipirig. Cetatea, zidită pe timpul craiului Matiaș Corvinul, de bogătașul Zolyomi, eră un punct strategic din cele mai importante. Turcii cer dărâmarea ei în tratatul de pace dela Vasvár din 1665.

Deosebit de interesant e să observi cum este organizat serviciul pompierilor în această regiune.

Fiind în aceste comune (Coli, Chibulcut ș. a.), cași în Sălaci (Szalács) ori în târgușorul Podul Săcuilor (Székelyhid) cele mai multe case acoperite cu stuf, primejdia focului e mai mare decât aiurea. În consecință, conform organizației locale, tot omul e dator să aibă la casă un vas mare, plin cu 2—3 Hl. de apă. Când izbucnește undeva un foc, fiecare cetățean e dator să-și scoată vasul cu apă afară la stradă. Cu acest mod, în fiecare moment stă la îndemână pompierilor 1.000 până la 1.500 Hl. de apă. Pompierii sunt organizați în societăți proprii, numărând 80—100—150 membri și, se bucură de sprijinul și interesul tuturor, fiind societăți de cea mai mare utilitate publică. Chiar și băieții se interesează de aceste societăți, formând o secție aparte, de obicei din cei 25—50 de băieți cari termină cursul primar și cel de repetiție și vreau să se deprindă și ei în mânăirea aparatelor de stingerea focului. Membrii acestor societăți fac un jurământ deosebit și au dreptul să poarte frumoasa uniformă de pompieri. Fiind și grade ca și în armată, pentru a le obține, e nevoie să treci anumite examene și să dai dovezi de destoinicie deosebită.

Pe petecul de pământ dintre Barcău și Tămășău locuiesc Maghiari cu un costum național din cele mai interesante. Cămașă albă de giulgiu, cu mâneci largi, cusută în patru ori în șase foi; izmene („gaci”, cum spun românii din această regiune după ungurescul „gatya”) încrețite cu dibăcie care ajung până la cismele de o croială deosebită și ele; la gât cravată neagră; pe par-

tea superioară a corpului pieptar de postav negru, totdeauna descheiat ; și pe cap o mică pălărie, cu bordurile strimte, aproape lipite de corpul pălăriei, împodobită cu pene, nelipsită de la dansul național „ciardaș“, — iată cum se înfățișează acest costum.

In Poceiu. Drișca și împejurimi.

Dincolo de Barcău, după o pădure de stejari, se văd turnurile cetății marelui sat românesc **Poceiu**. In unghiul format de confluența Ieriului cu Barcăul se înalță pe vremuri mândra cetate zidită de principele Transilvaniei Gheorghe Racoți I la 1641.

Mai departe spre apus e lacul sărat din Coinear, lac foarte căutat pentru băile lui sărate care tămăduesc reumatismul. Ca compoziție chimică, apa acestui lac e la fel cu cea a celui dela Ghioparoș lângă Oroshaza între Crișuri; conține, adică, iod, caliu, natrin ș. a. Când iei o asemenea baie, pielea ți se face atât de netedă ca și când te-ai fi săpunit pe întreg corpul.

De altfel, întreagă regiunea aceasta până la Drișca (Derecske) e plină de bălți, lacuri, mocirole și băltoace. Pe lângă siliciu, pământul acesta mai conține mari cantități de salpetru.

Terenul arabil are foarte mare preț.

Prețurile mari ale acestor terenuri sunt totodată și criteriul hărăniciei acestei populații. La Drișca, mai cu seamă, e o cultură de zarzavaturi foarte dezvoltată. Se cultivă mult zarzavat, în special ceapă, care se găsește pe piață în cosițe și legături mari, apoi morcovii, hrean, pătrunjel, cimbru, mărar ș. a.

Aproape de Drișca se află 24 coline rotunde cari nu sunt datorite erupțiunilor vulcanice. Dovada e că în ele se găsesc aceleași pături de pământ cași jos în câmpie. Dacă ar fi formațiuni vulcanice, alta ar fi compoziția lor și alta a se-

sului ce le înconjoară. Că aceste coline au diferite denumiri ca, de exemplu, a șatreilor, a spânzurătorilor, cea de veghe, cea de pândă ș. a. nu dovedește nimic. Aceste denumiri arată cel mult rostul lor în trecut. Atât și nimic mai mult.

Dela Drișca în jos, pe valea Barcăului și a Crișului repede, începe câmpia mocirlelor mari („nagy sár-rét”, cum i se zice ungurește).

La Hențida, localitate importantă în această regiune, paie de grâu, o marfă puțin căutată sau aproape fără de nici un preț aiurea, aici se întrebuintează la confecționarea pălărilor de paie. În deosebi sunt căutate pentru această industrie paie subțiri ale grâului de toamnă, din care câte 7, câte 10 sau și câte 11 fire se prind într'o împletitură măeastră. Chiar și în Oradea Mare și în Dobrișin se poartă pălării confecționate de maestrul țărani dela Hențida.

Coloarea acestor pălării încă e trainică. Pentru a nu se descolora, ele se așină cu pucioasă. Se mai confecționează în această localitate și corfe și coșnițe, precum și coșuri de căruțe.

În două sau trei zile ale anului „înflorește” Barcăul, cum se spune în partea locului, adică suprafața acestui râu se acoperă de mii și milioane de fluturași ce trăesc abia o zi („Palingenia longicauda”). Atunci scâlpește ca de fulgere oglinda apei. Peștii, lacomi de pradă, sar din apă să prindă fluturași. De aceea se văd ca fulgere.

Cursul inferior al văii Barcăului și Crișurilor. Câmpia mocirlelor mari și mici Din poezia naturei locului.]

Un punct însemnat pe valea de jos a Barcăului este Satul nou (ung. Berettyo-Ujfalu) cu un frumos palat al primăriei, cu numeroase societăți

culturale și de binefacere, cu institute de credit și economii, tipografii ș. a. În apropiere se află „pusta” Herpai, cu un vechiu turn trunchiat, ruină dintr-o biserică zidită în secolul al XIII-lea.

În timpul din urmă bălțile și mocirlele formate prin răvărsările Barcăului și Crișurilor s'au canalizat tot mai mult, obținându-se astfel terenuri cultivabile de o mare întindere. Anume, apa mocirlelor mari se scurge în canalul Barcăului, iar apa mocirlelor mici în Crișul repede.

La granița regiunii dintre Crișuri, pe teritoriul comunei Comad, sunt încă mii de iugăre de pământ, acoperit de bălți și mocirle, proprietatea capitolului catolic din Oradea Mare. De pe acest teritoriu se taie anual câte 5—600.000 snopi de stuț (trestie, papură ș. a.) și se transportă pe Criș mai departe până la Tisa și chiar dincolo de Tisa.

Ce s'a spus mai înainte despre bogăția de pești și de păsări sălbatice a Ieriului, îndoit trebuie să se spună despre vânatul din câmpia mocirlelor.

Înainte vreme trăia în aceste părți un tip de pescar și păsărar numit de localnici „pacas”, astăzi din ce în ce mai rar. El e maestru neîntrecut în atâtea privințe. Scara, el se pune la pândă să prindă păsări în lațurile lui împletite din păr de cal. Și numai cu mâna goală, neînarmată cu nici un instrument, el e în stare să prindă tot felul de pești, raci, țipari ș. a. Primăvara, înainte de cloceirea ouălor, el caută cuiburile găștelor, rațelor, găinușelor și sitarilor și vinde ouăle. Puii scoși din aceste ouă sunt ca și cei din ouăle de casă și sunt tot atât de pașnici ca și aceștia. El își pregătește rociul și vârșea de prins peștii. El își taie și așează în snopi papura și trestia. El își hrănește vitele, mai ales porcii, așa numiții „porci de baltă”, cu pește. El e călăuza tuturor vânătorilor și cercetătorilor naturei. Privindu-l cu deamănuntul, ți se pare că toate simțurile lui sunt concentrate în ochi și în urechi, cași la sălbăticiunile în mijlocul cărora trăește. El înțelege

limba tuturor vietăților care populează aceste bălți și mlaștini și cunoaște nu numai formele, ci și obiceiurile lor. Aruncă o privire pe cer și-ți spune imediat ce oră e din zi sau din noapte. De pe mișcarea peștilor și a apei, el presimte și prezice furtuna. Ghicește chiar și direcția vânturilor. Cu un cuvânt, el e astronom adevărat.

Astăzi însă acest tip e din ce în ce mai rar și gata să dispară odată cu desăvârșire. Trenurile și mașinile de tot felul au intrat și în împărăția odinioară aproape nesfârșită a stufului și a bălților. Și cum vin cu drum de fier, toate dotările pier. — s'ar putea spune și aici vorbele autorului „Doinei“.

Dovada cea mai pipăită că bălțile și mlaștinile scad și se usucă din an în an și, în schimb, crește terenul arabil, ne-o dă puternica comună Comad. Această comună a obținut cu acest mod peste 20.000 de iugăre cadastrale. Și va veni vremea când abia se vor mai găsi raci și pești pe teritoriul acestei comune, odinioară atât de bogată în ei. Chiar și galeria vechei biserici reformate (calviniste) din Comad e împodobită cu patru raci mari și roșii.

O particularitate deosebită a acestei regiuni mlaștinoase e focul care mistue trestia și papura uscată. Mai cu seamă, când se pune focul „sub vânt“, cum se zice, e o priveriște de nedescris. Atunci nu se mai aude susurul și freamătul obișnuit de altă dată, ci trosnete, pocnete, părăituri. Dinaintea valurilor mari de foc, atâțate de vânt, fug toate jigăniile în ruptul capului. Înaintea tuturor aleargă iepurele, cel mai sprinten dintre toate animalele. În urma lui vine lupul și vulpea. Deasupra stoluri nenumărate de tot felul de pasări de baltă într'un găgâit, cârăit, fâlfâit și țipet infernal. Și ziua o asemenea priveriște e uimitoare, dar noaptea ea este deodreptul uluitoare și pare cu totul apocaliptică și catastrofală.

În anii secefoși, întinzându-se focul din stuf în câmpie și pe imas, el intră prin câte o gură de cârțiță sau sobol și în lăuntru pământului arzând turba, o pătură de pământ, foarte prețioasă ca combustibil, formată din rămășițele plantelor de apă, îngropate de mult. Când răsuflă prin câte un loc, focul acesta din lăuntru pământului arde cu flăcări galbene sau galbene-vineții, răspândind și un miros greu ca acela al cărbunilor de piatră.

Când focul pătrunde și mai adânc în inima pământului, el face să se usuce întreaga vegetație dela suprafață. În aceste părți, când calci, auzi cum sună gol pământul, cași cum ai călca deasupra unei pivniți uriașe. alte dăți, cum povestește scriitorul maghiar Paul Osváth, pământul subțire, câte odată abia de o dungă de cuțit, se rupe sub copitele cailor aprigi și atunci se prăbușește și cal și călăreț, încât uneori abia poate să mai scape cu viață din flăcările focului mistuitor ce izbucnește din adâncuri.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Un colț al Crișanei.

Între bălțile mari și mici, sau mai bine zis între câmpia noroioasă mare și mică, e Cecmeiul. Și aici partea cea mai mare a câmpiei, odinioară plină de mlaștine s'a uscat și prefăcut în ogoare bogate. Totuși teritoriul acestei comune e încă plin de apă. Abia sapi ceva și ea izvorăște. De aceea locuitorii nu-și pot pune cerealele în gropi sau în pivnițe, ci în hambare anume făcute și spoite pe dinăuntru și pe dinafară.

Dealungul Crișului repede, care străbate și duce o mare parte din apa mocirlelor mari, urmează la depărtări aproape egale una de alta comunele : Ocni, Sadani, Ugra și Hărșani, comune curat românești, bogate și vestite pentru cerealele lor.

Altă comună românească în această regiune

este Cheresigul lângă care, din valea Crișului repede, se ridică un turn trunchiat, ruină dintr-o veche cetate, zidită în formă de potcoavă. Zidurile cetății sunt mai tari ca de piatră, așa s'au învârtoșat de mult în cursul timpului. Imprejuraarea aceasta, precum și altele, dovedesc că avem de aface cu o cetate construită încă în secolul al XIII-lea, după năvălirea Tătarilor. Chiar și unii regi unguri veniau să locuiască în această cetate. Intre alții, aici a trăit și a fost omorât regele Ladislaw IV, poreclit pentru dragostea lui către Cumani „Cumanul“. Românii din Cheresig și astăzi numesc locul, unde a fost ucis acest rege, „cuniliș“ (ung. Kun-ülés—scaunul Cumanilor). Astăzi vechiul turn servește ca hambar.

Spre Nord-Vest dela orașelul nostru de graniță Salonta Mare, este comuna românească în cea mai mare parte, Ghest cu castelul vestitei familii a comitelui Ștefan Tisza, care a stăpânit atâta timp destinele vechiului regat al Ungariei. O parte din castelul acestei familii o formează vechea casă a călugărilor Iesuiți. Când s'a desființat acest ordin călugăresc, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, familia de boernași unguri Tisza, pripășită de pe râul cu acest nume în partea locului, a pus mâna pe casa și pe averea ordinului. Restul moșiei l-a câștigat Coloman Tisza, fost decenii dearândul prim-ministru al Ungariei, din bălțile și terenurile mocirloase pe care le-a cumpărat și canalizat cu ajutor dela Stat.

Astăzi ?

Castelul leului dela Ghest privește par'că înfiorat la vremurile schimbate. Când a intrat România în războiu, comitele Ștefan Tisza declară cu îngâmfare în parlamentul din Budapesta că noul inamic nu va obține nici un salcâm măcar din teritoriul sacro-sanct al coroanei Sfântului Ștefan. Iată însă că soarta a voit altfel. Puțin a lipsit să nu revină, precum după dreptate trebuia să revină, României și castelul leului dela Ghest,

precum a revenit, bunioară, și Oradea Mare, unde „leul“ încă își avea un adăpost în piața Ștefan cel Mare astăzi, odinioară Coloman Tisza. Vorba bătrânului nostru cronicar : Nu sunt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi !

Prin ogoare și ponoare, prin păduri și dumbrăvi ajungi din valea Crișului Repede în a celui Negru. Un turn singuratic și părăsit ne arată locul unde a fost odinioară înfloritoarea comună Zerind, pe care însă năprasnicele valuri ale Crișurilor au măturat-o de pe fața pământului cu ocazia unor revărsări.

Nu departe e Tămașda cu interesanta ei biserică veche construită în stil romanic. Turnul e în patru colțuri și are patru etaje, în fiecare etaj și de fiecare parte cu câte două ferestre. Odimioară acest turn era legat de biserică. Astăzi e despărțit și se uită oarecum cu jale cele două ruini una la alta.

Un punct însernat al regiunii e și târgușorul Șercad. Casele acoperite acum aproape exclusiv cu țigle și olane și numai la câțiva săraci cu stuf arată bunăstare și prosperitate.

Unde odinioară erau bălți și stufuri nesfârșite, astăzi sunt păduri întregi de salcâmi, arborii caracteristici ai pusteii.

Numărul și conștiința separatismului etnic a Românilor din Ungaria.

Pe întinderea de pământ schițată în cele de mai înainte, locuiesc 250.000 de români, adică atâția câți avem în unul din cele mai bine populate județe ale țării.

Adevărat că cei mai mulți nu mai știu românește — limba noastră abia dacă o mai vorbesc 50.000 ! — dar ei au încă vie conștiința națională sau cel puțin conștiința particularismului lor confesional „greco-catolic“ sau „greco-ortodox“ atât de deosebit de acela al conlocuitorilor maghiari, calviniști sau reformați în marea lor majoritate.

Românul, spre deosebire de alte neamuri, nu se rușinează de ființa sa națională, chiar dacă în atâtea privințe : ca limbă, obiceiuri, educație, fel de traiu ș. a. s'a înstrăinat cu desăvârșire.

Alții se rușinează de origina lor și de multe ori se simt jigniți, dacă nu chiar insultați, când ai imprudența de a le aminti origina lor străină (slavă sau germană).

Românul îți spune limpede, fără înconjur, chiar când și-a uitat limba : „sunt român, dar nu știu românește“ !

Nu e un semn bun și acesta ?

Dar mai este ceva !

Limba națională adevărată că e unul din cele mai caracteristice și expresive criterii ale ființei oricărui popor, dar ea nu este unicul criteriu. Credința religioasă, tradițiile, obiceiurile din bătrâni, dansurile, muzica și întreaga artă populară țărănească, pot și izbutesc de atâtea ori să mențină ființa etnică deosebită a unui neam.

În deosebi credința religioasă !

Să ne gândim la cazul tipic al poporului evreesc. Risipit în atâtea țări și provincii, acest popor a încetat de mult să-și vorbească propria sa limbă națională, limba lui Moisi și a profetilor Vechiului Testament, adoptând pretutindeni, ca limbă vie, limba țării în care trăește. Și totuși neamul acesta, cu toate eforturile depuse de atâtea ori și în atâtea locuri, s'a dovedit inasimilabil în întregimea lui, având totdeauna trează conștiința particularismului său etnic deosebit, datorită religiei sale mozaice.

Într-o privire a acestei asemănări se poate aduce întâmpinarea : „Poporul evreesc este un popor cu totul excepțional și el nu poate fi comparat cu nici un alt popor din lume“ !

Întâmpinarea aceasta e întemeiată în multe privințe, dar nu în toate.

În regatul unit al Angleterei e micul, dar dârzul popor al irlandezilor. Deposedat, sărăcit, și canat cu tot aparatul vieții publice de Stat de

către un popor mai puternic și mai cult decât el, poporul irlandez nu numai că rezistă, dar și luptă cu succes timp de atâtea secole. Și aceasta datorită cărei împrejurări? Datorită în rândul întâiu religiei sale catolice, fundamental diferită de cea episcopală a anglicanismului dominant.

Ce factor important a fost și este credința religioasă în conservarea naționalității, ne-o dovedește și cazul poporului polon, vecin și aliat cu noi. Dacă acest popor a rămas intact în ființa sa națională, atât în Posenul stăpânit de Prusaci, cât și în Polonia propriu zisă, aparținătoare până de curând imperiului țarist, aceasta se datorește mai cu seamă religiei sale catolice, atât de diferită de protestantismul luteran al prusacilor, cât și de pravoslavia muscălească.

Dacă religia a fost palladiul naționalității pentru atâtea neamuri, de ce n'ar putea fi și pentru neamul nostru din Ungaria? „Grecó-ortodocși“ sau „greco-catolici“, sunt cu totul alt rit decât ungurii calvini sau romano-catolici, în mijlocul căroră trăesc.

Persecuțiuni.

Persecuțiunile de tot soiul, la care sunt expuși acești români din partea regimului despotic de acum al Ungariei, nu vor întârziă să-și producă efectele lor binecuvântate.

Legea acțiunii ce naște reacțiune e o lege eternă.

De aceea suntem optimiști când e vorba de viitorul lor național.

Persecuțiunile, mai bine zis încercările de a desnaționaliză pe acești români, datează de mult.

Nu vom aminti de cele vechi, datorite mai ales calvinismului cotropitor, aceasta fiind destul de bine cunoscute din istoria lumrelor religioase purtate cu atâta îndârjire în aceste părți. S'au finit sinoade, s'au înființat protopopiate și parohii cu scopul de a-i calviniză și, în cele din

urmă, de a-i maghiariză pe români. Cine se interesează mai de aproape de această chestiune, n'are de cât să consulte o istorie bisericească mai de seamă.

Amintim, în schimb, de persecuțiile mai recente.

Prin 1870 și anii următori aspectul acestor regiuni eră cu mult mai românesc decât cel de astăzi.

În comuna Hajdu și în atâtea altele, unde astăzi nimeni nu mai vorbește limba noastră, slujba și cântarea bisericească eră cea românească. Chiar și în Dobrițin, metropola calvinismului maghiar, erau în acest timp cartiere întregi românești.

Împrejurarea aceasta e cu atât mai vrednică de semnalat, fiindcă aceste comune n'au aparținut nici când bisericește eparhiei românești unite din Oradea Mare, ci celei rutene din Ungvar.

Și în aceste părți ca-și peste Nistru, ori în regiunea Vidinului satura Timocului, avem de aface cu o expansiune firească a elementului românesc, o revărsare din prisosul de oameni ce i-am avut acasă, o roire (din stupul ajuns neîncăpător pentru atâta vietate.

După un deceniu și mai bine începe era lui Coloman Tisza și a lui Desideriu Bánffy, sdrobitorii naționalităților nemaghiare din Ungaria.

Un prieten, din partea locului, care-și reaminteste bine aceste timpuri, între altele îmi scrie : „Țin bine minte, când ni s'au scos — cu forța jandarmeriei ungurești — hărțile, cărțile și tablourile românești; eram elev în clasa întâia primară. La acest memorabil act au asistat : revizorul școlar, administratorul de plasă (prim-pretorele) și boerii unguri din comuna noastră. Bietul dascăl Ioan Borota, om pe atunci de vre-o 40 de ani, a bătut degeaba drumurile pe la Oradea Mare, Calul Mare și Dobrițin. Împotriva forței brutale nu se putea face nimic. Eu și cei de o seamă cu mine am iuvățat românește cetind „A-

postolul“ și „Octoichul“ la strană, în biserică, unde cântăm și cetiam pe rând toți băeții din sat. Și, Doamne, cu cât necaz am învățat să slovenim chirilicele cărților noastre liturgice“ !

Astăzi ?

Nici pomeneală de cărți liturgice românești în atâtea comune, unde înainte cu trei decenii și mai bine, toate evangheliarele, liturghiarele, octoicele, psaltirile, trioadele, mineele ș. a, erau dela Blaj sau dela Sibiu.

Cum se face aceasta ?

Continuu a spicui din scrisoarea atât de interesantă a acestui prieten care lămurește și împrejurarea aceasta, precum și alte multe : „De bună seamă îți aduci aminte de procesul meino-randului, ai cărui eroi principali au fost : Dr. Ioan Rațiu și Dr. Vasile Lucaciu. În particular, acesta din urmă a avut un frumos proces și la Dobrițin. Comunele românești din împrejurime, mai ales Nir-Abramul, cel mai aproape dintre toate, auzind ce se pregătește, au invadat străzile Dobriținului și apoi să vezi ! O parte din acești țărani au pătruns în sala de ședințe a tribunalului, făcând martirului național Dr. V. Lucaciu o caldă manifestație de simpatie. Furia Ungurilor, cari acum se vedeau amenințați și la ei acasă, nu mai cunoșteă margini. Au comandat foc și au început vărsările de sânge. Dar românii, cari încă n'au venit cu mâna goală, au gonit pe toți jandarmii și polițaii din oraș. Ungurii, neputincioși, cer intervenția infanteriei care staționă în garnizoana Dobrițin. Cum însă atât soldații, cât și ofițerii din garnizoană erau români, au refuzat să execute ordinul. Atunci s'a făcut apel la cavaleria ungu-rească din strada Hatvan. Când însă a ieșit această cavalerie, cu armele scoase, gata să curețe Dobriținul de „lepra valahă“, care amenință serios „Roma calvină“, românii s'au făcut nevăzuți; au intrat ca în pământ... Și astăzi mai sunt vre-o cinci mii de români în Dobrițin ! (Și când te gândești că nici în Oradea Mare, înainte

de alipirea acestora la sinul patriei-mumie nu erau români declarați și recunoscuți oficial cu mult mai mulți decât sunt cei de astăzi din Dobrițin!

De atunci s'au închis școlile românești, confiscându-se tot ce amintea naționalitatea română din aceste școli. De atunci au fost înlocuite cu forța cărțile bisericești românești cu cele slavonești și mai pe urmă grecești și ungurești. Când eram cleric, am dat de cărți românești vechi din secolul al XVIII-lea în următoarele comune: Calul Mare (Nagy-Kálló), Simian (Kálló Semjén), Mihálydi, Nyir-Lugos, Nyir-Bakta și Ujfehértó. Preoții ruteni din aceste părți îmi povesteau că podurile bisericilor și caselor parohiale sunt pline de aceste cărți. Eu am voit să iau câteva cărți de acestea și să le duc suvenire. Nu mi s'a dat voie. Din comuna mea natală (Abram) am izbutit însă să salvez un octoih vechiu din acelaș secol, al XVIII-lea, care a fost pus la adăpost sigur. Preotul nostru din localitate Ioan Sechelin — ucis de Unguri în 1915 — a păstrat cu sfințenie această carte și, înainte de a fi ucis de Unguri, ca pe o relicvă sacră a predat-o cumnatului meu care, așa știu, o mai păstrează și acum, de cumva perchizitorii, oaspeții lui de fiecare zi, nu-i vor fi dat de urmă și n'o vor fi ars'o".

În astfel de împrejurări, nu e mirare că orice viață publică românească a dispărut.

Cu atât mai mult se cultivă însă sentimentul național în ascuns.

Armata română care din Sătmar a înaintat prin aceste părți către Tisa; își va reaminti, de bună seamă, dragostea frățească cu care a fost primită și nu va uita, suntem convinși, nici odată sfâșietoarele țipete de durere ce au însoțit această armată până la retragerea ei pe linia astăzi, din nenorocire, prefăcută în hotar: Dar pe noi cui ne lăsați?

Acest hotar însă, fixat atât de nefiresc, numai nouă ni se pare hotar. Românii din Ungaria au fost, sunt și vor fi totdeauna vrăjmașii acestui

hotar. Locul lui e acolo unde l-a cântat poetul și unde a ajuns puterea de expansiune a neamului : la Tisa.

De aceea românii din Ungaria au și protestat de nenumărate ori împotriva actualei frontiere nedrepte atât la conferința de pace, cât și la comisiunea însărcinată cu delimitarea acestei frontiere.

Acum, acești români suferă consecințele cele mai îngrozitoare ale atitudinii lor naționaliste. Comunele lor sunt cu desăvârșire maghiarizate. În biserici servesc exclusiv preoți maghiari grecește sau ungurește, la uniți, și ungurește sau sârbește la ortodocși. Cliar și femeile sunt bătute până la sânge, dacă îndrăsnesc să se roage românește.

Un caz tipic.

Femeia Maria Guiaș din Nir-Abram a fost bătută de jandarmi în comuna vecină Nir--Aciad, unde a fost citată la administrația de plasă fiindcă s'ar fi plâns că ea, de aici înainte, nu se mai poate nici spovedi, deoarece nu știe rugăciunile decât românește. În urma loviturilor ce a primit, — o izbiau cu picioarele și în pânțele ! — biata femeie a avortat și leșinat și, în această stare a fost ridicată din sală și aruncată peste gard într'un șanț, de unde oamenii miloși au luat-o și dus-o acasă. Această femeie eră îndatorată să se prezinte zilnic de trei ori la jandarmeria din localitate. Zilnic de trei ori se târâia biata femeie în coate și în genunchi până la cazarnă și înapoi, fiindcă că pe picioare nu mai putea merge.

Aceeaș soartă o au alte 80 de persoane din comuna Abram : bărbați, femei, bătrâni și copii cari nu odată sunt bătuți până la stingerea vieții.

Ba, s'au inventat mijloace nouă de a pedepsi și chinui pe români.

Unuia, deși își ținea câinii permanent legați în lanțuri, sub pretext că latră prea tare și turbură liniștea publică, i-au croit o pedeapsă de 100.000 de coroane.

Comuna Nir-Abram, din care am aceste date și informațiuni, nu este ea cea mai mare, — sunt altele cu mult mai mari și mai puternice, precum am semnalat mai înainte, — dar fiind tocmai la frontieră, la depărtare de abia un kilometru și jumătate, este una din cele mai greu încercate.

Dacă din o asemenea comună suferă pentru neam și pentru lege 8—100 de persoane, ce să mai zicem de celelalte peste 120 de comune mari și mici în care e răspândit elementul românesc?

O simplă înmulțire ne va da numărul aproximativ al martirilor noștri naționali din aceste părți. Ei trebuie să fie cu miile, dacă nu cu zecile de mii.

Câteva aspecte de graiu românesc din această regiune.

Aceste nepretențioase note ar fi și mai incomplete decât sunt, dacă n'am adăogă câteva lămuriri și asupra graiului românesc din aceste părți.

Din cele 250.000 suflete, câte lam spus că mai au o conștiință națională, abia 50.000 ne mai vorbesc graiul.

Conștiința a rămas, dar limba a pierit.

Și limba, care se mai vorbește, uneori e schimonosită și pocită, încât anevoie o mai poți recunoaște.

Fonetică, morfologie, sintaxă, dar mai ales lexicul este mult influențat de limba ungurească.

Cine nu știe ungurește, cu greu va înțelege pe acești frați înștrămați.

Câteva exemple vor dovedi cu prisosință acest lucru.

Astfel ei spun: familiei „ciled“, vitelor „marhă“ și „iosag“, ferestrei „obloc“, pălăriei „clop“, izmenelor „gaci“, cravatei „niachenden“, șalului de gât „niacravațu“, polobocului de viu „boroșhărdău“, potopului „arviz“, martorului „tanău“ citațiunii „idiziș“, sentinței „vigziș“, și așa mai departe.

Cu acest vocabular, să nu ne mirăm, dacă vom auzi convorbiri, ca acestea, atât de stranii pentru urechea românească :

— Iu ai fost şagore ? (Unde ai fost cumnate ?)

— Am fost la iaraóbirău. (Am fost la judecăto-
rul de ocol).

— Şi ce-ai vigăzluit ? (Şi ce-ai isprăvit ?)

— N'am vigăzluit nimic, că nu s'au iclenchezuit
tănaele. (N'am isprăvit nimic, fiindcă nu s'au prezintat martori să facă depunerile).

— Când te mai duci

— Eu şuhan altu nu ! (Eu, niciodată nu !)

E caracteristică şi jalba unui podgortan din partea locului care, voind să zică : „A venit popo-
topul şi mi-a dus poloboacele cu vin“, a zis :
„A venit arvizul şi mi-a dus borroshordaele“.

Un interesant proverb, des întrebuintat de ro-
mâni din aceste părţi pentru ilustrarea adevăru-
lui că „boala din născare leac nu are“, este ace-
sta, de o nuanţă cu totul deosebită : „Hiba dela
'ndelet rămâne până la veghezet“, adică : „g-
şala dela început rămâne până la sfârşit“.

Acum, câteva cântece populare în idiomul a-
cesta hibrid, româno-maghiar :

Un flăcău, îndrăgostit de o fată din Leta mare,
cântă astfel :

Kis Rutya, nagy Rutya,
Nu lâtră degeaba !
Vam nekem Kedvesem Léta városába
Leta-i híreş varoş
Cu Virtiş holaroş ;
Acolo stă Kedveşa,
Cu care-oiu fi paroş.

Câine mare, câine mic,
 Nu lătră degeaba !
 Am o mândră în orașul Leta
 Leta e oraș vestit,
 Se mărginește cu Virtiș-ul ;
 Acolo stă mândra mea,
 Cu care mă voiu căsători.

Mai cunoscut e cântecul fetei părăsite de un
 flăcău necredincios. Ea zice :

Az-vară, la arătaș,
 Pus-ai, bade, făgădaș
 Că pe mine mi-i luă
 Și-o-iu fi meniașonia ta.
 Iată, vara a trecut,
 Ba și toamna 'a erchezit
 Și tu, bade, nu te 'nsori
 Adia-az Ișten ca să mori !

Astă vară, la secerat,
 Mi-ai făcut, bade, făgăduială
 Că pe mine mi-i luă
 Și voiu fi mireasa ta.
 Iată, vara a trecut,
 Ba și toamna a sosit
 Și tu, bade, nu te 'nsori
 Dea Dumnezeu ca să mori !

Așa e graiul românesc, unde fetele „bușuluesc“
 (jelesc), și flăcăii „ruculuesc“ (întră recruți).

CONCLUZII.

Oricât de triste simptome ne-ar înfățișa aceste convulsii de agonie ale graiului nostru românesc în aceste părți, cât timp mai există o conștiință națională dârză, vie și luptătoare, nu trebuie să disperăm.

Chiar dacă această conștiință națională, deocamdată, nu prilejuește decât înfrângeri și victime, vrednice de toată compătimirea, ca mîine ea va provoca biruința și va ridica eroi.

Așa e legea firii.

Aruncând apoi o privire cât de fugitivă asupra hărții geografice a acestor regiuni, e cu neputință să nu remarcăm cum râurile, dealungul cărora s'a așezat neamul nostru în aceste părți: Someșul la miază-noapte și Crișurile la apus, mereu împing matca Tisei din apus tot spre mai apus, îngustând neîncetat șesul dintre cele două fluvii (Dunăre și Tisa) între care s'a așezat poporul nomad de pe vremuri al ungarilor.

Acestui curs firesc al apelor i-a urmat și neamul nostru de păstori, de plugari și de pescari, descălecând pe aceste locuri.

Acestui curs firesc îi urmează, fatal, și istoria.

Istoria popoarelor este, doar, de atâtea ori determinată de condițiunile geografice, între care trăesc popoarele.

Înțelegând, deci, noi toate acestea, să pregătim, cât mai curând sosirea aceluia timp, dorit de

unul din cei mai mari poeți și vișători ai neamului nostru :

**„Când cele 'nguste își vor mări cuprinsul,
Când cele ce-au fost joc vor fi 'ntr'adinsul !“**

(George Coșbuc, Spadă și corăbii).

Și vom pregăti, un ceas mai curând, sosirea acestui timp, făcând tot felul de înlesniri, materiale și morale, tinerilor români, originari din Ungaria de astăzi, cari frecventează în număr mare (cu zecile și sutele) școlile din Oradea Mare și Sătmar.

Ce misiune admirabilă ar putea îndeplini și, în parte chiar îndeplinesc, internatele noastre românești din cele două localități amintite. Astfel mă gândesc, înainte de toate, la „seminarul“ lui Ignatie Darabant, cel mai vechiu internat românesc — mai vechiu și decât cel din detaș. Blaj (Vezi : Ioan Georgescu. Istoria seminarului din Oradea Mare, București, Centrala cărții, prețul 14 lei), — dar și la acela al lui Jiga, al cărui scurt istoric l-a scris domnul Gh. Tulbure, sau chiar la cel mai nou, creat de domnul profesor Gavril Tăutu, pe lângă liceul de stat românesc, Emanoil Gojdu din Oradea Mare.

A doua datorie a neamului nostru este să creieze o puternică zonă culturală la frontiera apuseană a țării. Comunele românești, din această parte de țară, să fie adevărate centre de lumină și de binefacere, și atunci problema românilor neliberi dispare ; atunci, fatal : „cele 'nguste-și vor mări cuprinsul și cele ce-au fost joc vor fi 'ntr'adinsul !“.

Semnălând, aceste datorii ce ne revin față de frații noștri înstrăinați cari, prin munca, răbdarea, umilirile și suferințele lor de tot soiul, pregătesc calea viitoarei mărimi românești, e cu nepu-

tință să nu le tritem, din nou, pe aripa gândului,
dealungul pământului, la suflarea vântului, ve-
chiul cântec popular :

Glas de soră, glas de frate,
Trec hotare depărtate
Și s'adună, se împreună
Ca două raze de lună".

(Vasile Alexandri, Poezii populare, II Doine,
No. LXXXV).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A apărut :

CALENDARUL GOSPODARILOR

PE

1 9 2,5

Intocmit de I. SIMIONESCU, Prof. univ.

Fiind mult căutat și-răspândit în mulțimea satelor, să
se ceară din vreme, trimețindu-se costul de 15 lei 1
„Cartea Românească“.

Pe deasupra se dă două frumoase tablouri reprezentând
pe Avram Iancu și Un botez în Ardeal.

- No. 31. Lămurirea Constituției de *Artur Gorovi*.
 „ 31. Boale parazitare la animale, care trec la om de *C. Moțay*.
 „ 32. Folosiște nesocotite în gospodărie de *I. Simionescu*.
 „ 33. Mama și copilul, de *Dr. Manicatis*.
 „ 34. Indrumări spre sănătate, de *Dr. Bordea*.
 „ 35. Despre hrană, de *Dr. Bordea*.
 „ 36. Omul și societatea de *Al. Giuglea*.
 „ 37. Bucătăria sâtenelor de *Maria Col. Dobrescu*.

Seria C. „Din lumea largă“.

- No. 1. Ucraina de *G. Năstase*.
 „ 2. Cehoslovacia de *I. Simionescu*.
 „ 3. Munții apuseni de *M. David*.
 „ 4. Finlanda de *I. Simionescu*.
 „ 5. Bucovina de *I. Simionescu*.
 „ 6. Basarabia de *G. Năstase*, ne era puțin cunoscută deși dragă.
 E datoria fiecăruia să cetească această cărțuie.
 „ 7. Dobrogea de *C. Brătescu*, Bulgarii zic că e a lor; cât neadevăr
 ține această spusă, se poate vedea din cărțuia pomenită.
 „ 8. În spre polul sud de *I. Simionescu*, Muncă și jertfa omenească
 s'a cheltuit pentru a cunoaște această parte de pământ.
 „ 9. Olanda de *Af. D. Culea*.
 „ 10. Vlața în adâncul mărilor de *C. Moțay*.
 „ 11-12. A. Saguna de *I. Lușas*.
 „ 13. Către Everest de *I. Simionescu*.
 „ 14. Români de pește Nistru de *V. Harea*.
 „ 15. Ardealul de *I. Simionescu*.
 „ 16. Lituania, de *G. Năstase*.
 „ 17. Câmpia Transilvaniei, de *Ion Popu-Câmpianu*.
 „ 18. Moldova de *I. Simionescu*.

Seria D. „Știință aplicată“.

- No. 1. Fabricarea săpunului de *A. Schorr*.
 „ 2. Motorul Diesel de *Ing. Casseti*.
 „ 3. Industria parfumului de *E. Severin*.
 „ 4-5. Aerul lichid de *Ilie Matei*.
 „ 6. Industria azotului de *L. Calon*.
 „ 7-8. Locomotiva de *Ing. Casseti*.

Toate aceste cărțuții se pot strânge și în volumașe, fiind paginate în acest scop.)

În fiecare săptămână apare câte un număr ce cuprinde 32 pagini cu figuri; se vinde cu 3 lei.

Se pot face abonamente pentru 20 numere, trimițând 50 lei prin mandat poștal la Societatea „CARTEA ROMANEASCĂ” — București, Bulevardul Academiei, 3.

De vânzare la toate librăriile și depozitari de gazetei din țară.

Seria B. „Sfaturi pentru gospodari“.

- No. 1. Ingrijirea păsărilor de *C. S. Motaș*, Dacă s'ar socoti câtă pagubă se aduc gospodinelor prin moartea păsărilor de curte, această cărțuție n'ar lipsi din nici o casă de gospodari.
- „ 2. Despre tovarășii de *Preot C. Dron*, ca leac împotriva speciei și a scumpetei.
- „ 3. Despre scarlatină de *Dr. I. Gheorghiu*, și alte boli care omoară pe copii, se dau sfaturi folositoare în această cărțuție.
- „ 4. Livada din sămburi de *G. Gheorghiu*, cum poate să-și o faă fiecare gospodari.
- „ 5. În jurul casei de *M. Lușescu*.
- „ 6. Casa de *I. Simionescu*.
- „ 7. Morcovul și alte legume de *P. Roziade*, sau cum să le cultivi ca să culgeți mult pe pământ puțin.
- „ 8. Sifilisul de *Dr. E. Gheorghiu*, este o boală care roade sănătatea celor în vârstă ca și a copiilor.
- „ 9. Temelul îmbunătățirii vitelor de *Th. Chițoi*, stă în cunoașterea și îngrijirea lor.
- „ 10. Votul obăștesc de *A. Gorovei*, e acum dreptul tuturor. Cum să-l îndeplinești te învață această cărțuție.
- „ 11. Creșterea porcelor de *A. Oescu*, e și ușoară, dar și grea. Boli sunt multe, Cărțuția îți arată leacurile și îngrijirile de dat.
- „ 12. Viermii de mătasă de *T. A. Bădărdiu*, sunt o bogăție de care nu ținem seamă.
- „ 13. Oțica sau tuberculoza de *Dr. E. Gheorghiu*, este boala cea mai grozavă care ne amenință pe toți.
- „ 14. Pelagra de Prof. *V. Babeș*.
- „ 15. Alegerea semințelor de *C. Lacrișianu*, este operația cea mai nelipsită pentru a căpăta rod bun.
- „ 16. Creșterea păsărilor de Prof. *C. Motaș*, interesează pe orice gospodină.
- „ 17. Rătăcirile bolșeviste de Maior *I. M. hai*.
- „ 18. O stupină dintr'un rotu de *N. Nicolaescu*; cine n'ar dori-o? Cum se poate ajunge, stă scris în cărțuție.
- „ 19. Cum se întemeiază o vie de *D. M. Cădere*; nu mai merge cu obiceiul vechiu; cum trebuie să se facă trebuie de știut.
- „ 20. Răsadnița și Plantele din răsad de *V. Sadoveanu*, ne arată cum se reușește să se cultive legume primăvăratice.
- „ 21. Lehzula de *dr. E. Gheorghiu* ne arată cum trebuie să fie îngrijită femeia înainte de naștere și la naștere.
- „ 22. Meșteșugul vopsitului cu bürueni de *Art. Gorovei*.
- „ 23. Cum orbim de *I. Glăvan*.
- „ 24. Păstrarea cărnei de porc de *G. Gheorghiu*
- „ 25. Calul de Prof. *E. Udrișchi*.
- „ 26. Doctorul în casă de *Dr. O. Apostol*.
- „ 27. Cum trebuie să ne hrănim de *E. Severin*.
- „ 28. Lămurirea legii dărilor de *Iuliu Pascu*.
- „ 29. Beția de *Dr. Emil Gheorghiu*.